

Akademaska crkva sv. Katarine

Napisala: **Katarina Horvat-Levaj**
 Foto: **Fototeka IPU**

Nekadašnja isusovačka, a danas akademaska crkva sv. Katarine u Zagrebu, svojevrsan je sinonim za baroknu arhitekturu i umjetnost u Hrvatskoj. Kao prva sakralna građevina obnoviteljskog i protureformacijskog isusovačkog reda na tlu Hrvatske (1620.–1632.), svoje tipološko rješenje neminovno duguje stranom, ranobaroknom projektu. Time s pravom nosi epitet prve barokne crkve u Hrvatskoj, koja je postala reprezentativni uzor za ranobarokni razvoj naše sakralne arhitekture. Ujedno, kako je to za isusovački red bilo uobičajeno, zaposjevši istaknuti položaj u srednjovje-

kovnom urbanom tkivu Gradeca, značila je zajedno sa zgradom isusovačke gimnazije (1607.) i kolegijem (1641.) početak novovjekovnog razvoja zagrebačkoga Gornjeg grada.

Činjenica, pak, da je pripadala ne samo jednom od najmoćnijih internacionalnih redova toga doba, nego da su se za patronatstvo nad njom natjecali najprestižniji pripadnici hrvatskog plemstva stvorila je od njezine unutrašnje opreme reprezentativni presjek kroz likovnu umjetnost cjelokupnog baroka kontinentalne Hrvatske, sve do kraja 18. stoljeća.

Kraj 18. stoljeća (kad je 1773. godine isusovački red privremeno ukinut) nije, međutim, značio i kraj građevnog razvoja ove jedinstvene crkve. Izgubivši redov-

ničku funkciju, ali postavši akademaska crkva, dobila je nakon oštećenja u potresu (1880.) neostilsko pročelje.

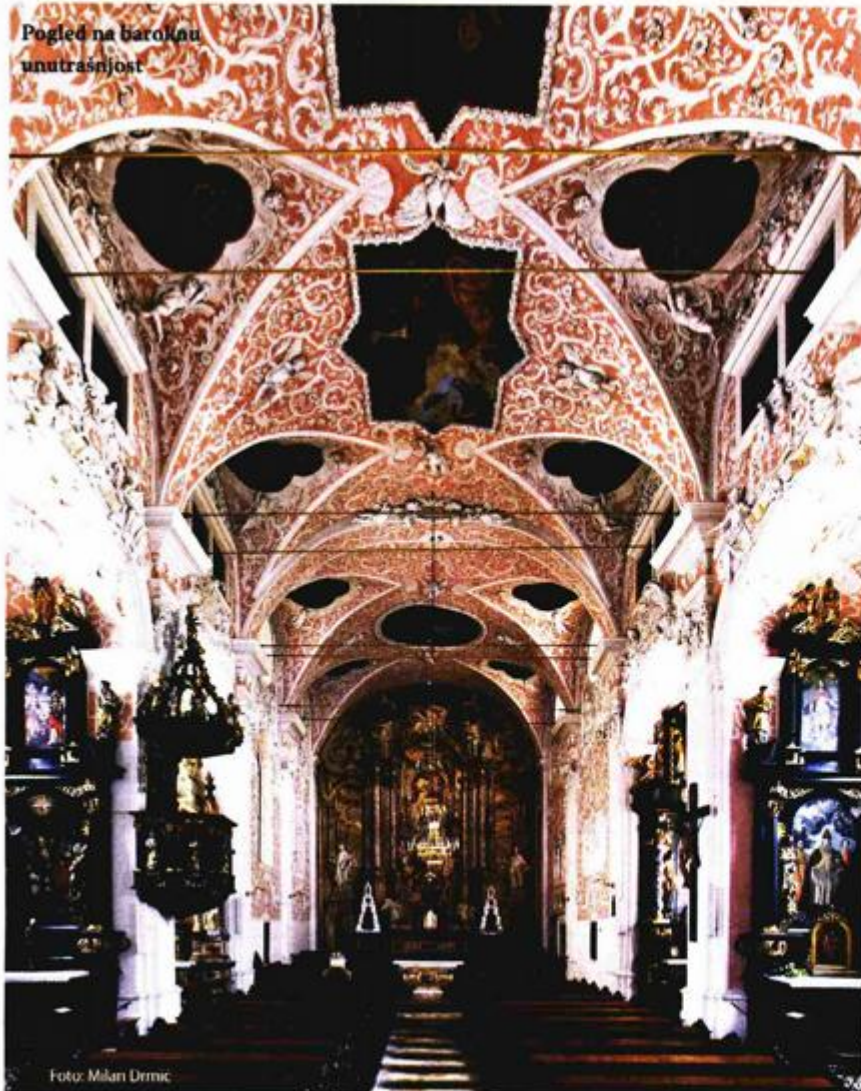
Isusovački posjed na Gradecu

Dolazak isusovaca na zagrebački Gradec (1607.) otvorio je novo poglavlje u razvoju hrvatske kulturne i graditeljske baštine. Odlukom o pozivu isusovaca na početku 17. stoljeća, zagrebačka je gradska općina ne samo bez konkurencije bila prva u Hrvatskoj, već se uvrstila među ranije takve inicijative u srednjoj Europi. Ideju je podržao hrvatski ban, grof Ivan Drašković te kasnije i zagrebački biskup Šimun Bratulić, a dodatna potpora Ferdinanda II. Habsburškog, tada još nadvojvode, a kasnije cara i kralja, očitovala se, između ostalog, i u pronalaženju zemljišta za gradnju.

Dobivši od grada najprije privremeno na upotrebu crkvu sv. Marije (u jugozapadnom dijelu Gradeca), nakon što su je morali podijeliti s novopridošlim kapucinima, isusovci odabiru kao trajno rješenje napuštenu dominikansku crkvu sv. Katarine s okolnim zgradama i vrtovima. Činjenica da je dio tih zgrada bio u vlasništvu "velikog prijatelja isusovaca" Ferdinanda II. samo je olakšala njihovo uvođenje u novi posjed na dominantnoj jugoistočnoj poziciji utvrdenoga slobodnog kraljevskog grada, odakle se pružao "prekrasan vidik na Kaptol i Turopolje".

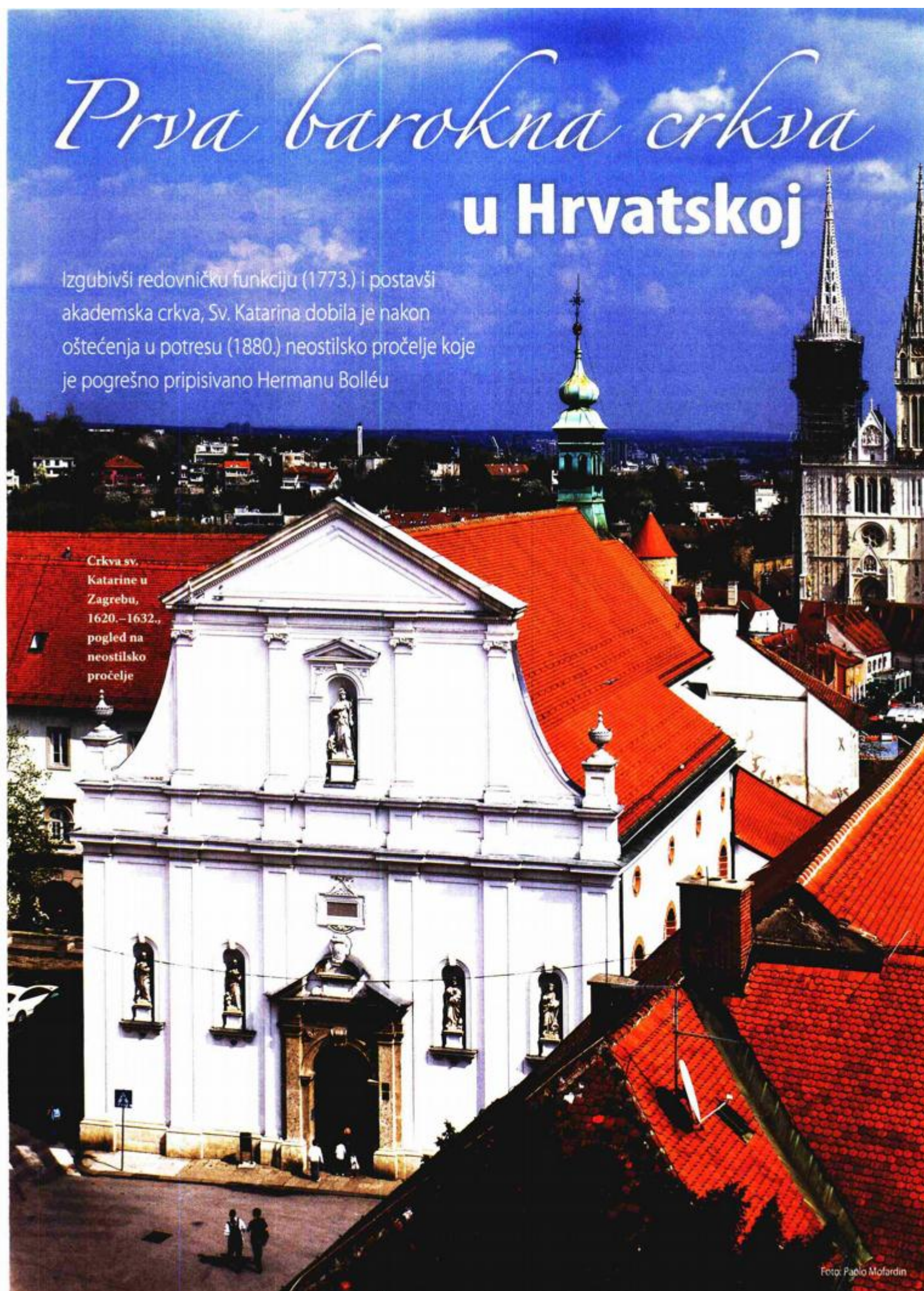
Gradnjom zgrade gimnazije (od 1669. akademije), crkve i kolegija, kojom su isusovci, kako to bilježi onodobni kroničar u *Povijesti isusovačkog kolegija u Zagrebu*, "od skrovišta žaba i zmija napravili dosta zgodno zaklonište muza", formirano je novo barokno žarište u srednjovjekovnom utvrdenom gradu.

Unijevši arhitektonskim oblikovanjem dotada nevidenu monumentalnost u urbani ambijent Gradeca, sklop je novo stilsko razdoblje nagovijestio već svojom impostacijom. Za razliku od tradicionalnih zatvorenih samostana, odlikuje se slobodnim rasporedom građevina – četverokrilnim kolegijem (današnja Galerija Klovičevi dvori) istočno i gimnazijom/akademijom (današnja Gornjogradska gimnazija) južno – s volumno osamostaljenom crkvom u sredini.

Pogled na baroknu unutrašnjost

Foto: Milani Urmic

Postavljena tako da kolegij dodiruje samo svetištem, a ne kako je bilo uobičajeno cijelom bočnom stranom, crkva ujedno definira dva trga: Katarinski trg kojim dominira njezino elegantno zapadno pročelje, nadopunjeno pročeljem gimnazije na bočnoj strani, te Jezuitski trg, formiran uz sjevernu bočnu fasadu crkve tako da omogućuje vizuru na ulazno krilo kolegija, izvorno uže i niže od današnjega te naglašeno tornjem. Takva dispozicija isusovačkih zgrada i trgova ostala je zabilježena na dva arhivska nacrtu: prvom, s projektom crkve iz 1620., pohranjenom u Nacionalnoj biblioteci u Parizu i drugom, s projektom kolegija iz 1640., iz Državnog arhiva u Budimpešti.

Još više od urbanističkih inovacija, za razvoj hrvatske barokne arhitekture važna je prostorna organizacija zagrebačke isusovačke crkve. Započeta 1620., potporom Ferdinanda II. te Eufrozine Pálffy de Erdödy i Petra Galla, blagajnika kraljevine Slavonije, crkva je za dvije godine, pod vodstvom isusovačkog graditelja Jurja Jassyja, bila pod krovom, a nakon kraćeg zastoja zbog smrti donatorice, gradnja je nastavljena punim mahom 1626., sve do svečane posvete 1632.

Smiona graditeljska inovacija

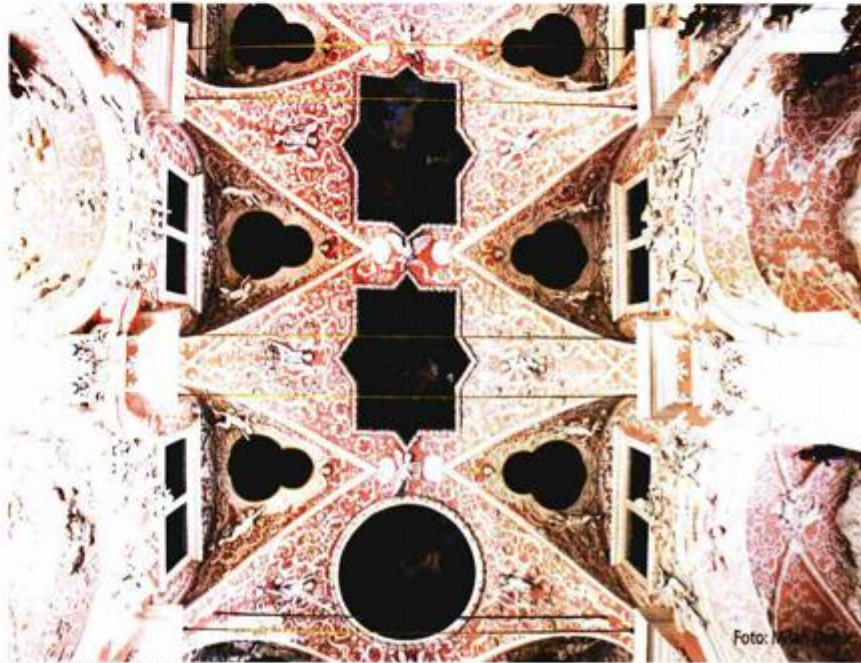
Po uzoru na matičnu crkvu tog reda u Rimu – Il Gesù (1568.), i ovdje je riječ o longitudinalnoj jednobrodnoj građevini s bočnim kapelama. Od svojeg se uzora, međutim, Sv. Katarina ne razlikuje samo po odsustvu poprečnog broda i kupole, već posebice po osebujnom srednjoeuropskom konstruktivnom sustavu unutrašnjih potpornjaka – zidnih stupaca (tzv. *Wandpfeilera*), čija je uloga nošenje svoda i formiranje bočnih kapela. Naime, omeđujući po četiri para kapela u brodu, masivni zidni stupci podupiru njegov bačvasti svod sa susvodnicama, produžen u ravno zaključeno svetišće jednake širine kao i brod, a istim tipom svoda nadsvodene su i bočne kapele. Oblikovna važnost zidnih stupaca, kao glavnog elementa artikulacije dvoranskog prostora, naglašena je izvedbom visokih korintskih pilastara na njihovim čeonim stranama, nadvišenih odlomcima greda. U takvoj dispoziciji, vanjski zidovi kapela samo su ispuna, perforirana velikim lučnim prozorima, dok zidovi stupaca služe za postavu oltara, što scenično usmjeravaju prostor prema dominantnom svetišću. Skladno raščlanjen prostor, naglašene pro-

storne integracije, dodatno je osvjetljen kroz niske galerije (empore) iznad bočnih kapela. Između prvog para kapela uz pročelni ulaz ugrađeno je pjevalište na jonskim stupovima, što formira križno nadsvodeni ulazni prostor, a bočno uz svetišće podignuta je nadsvodena sakristija, nadvišena s dva oratorija (srušena nakon potresa 1880.).

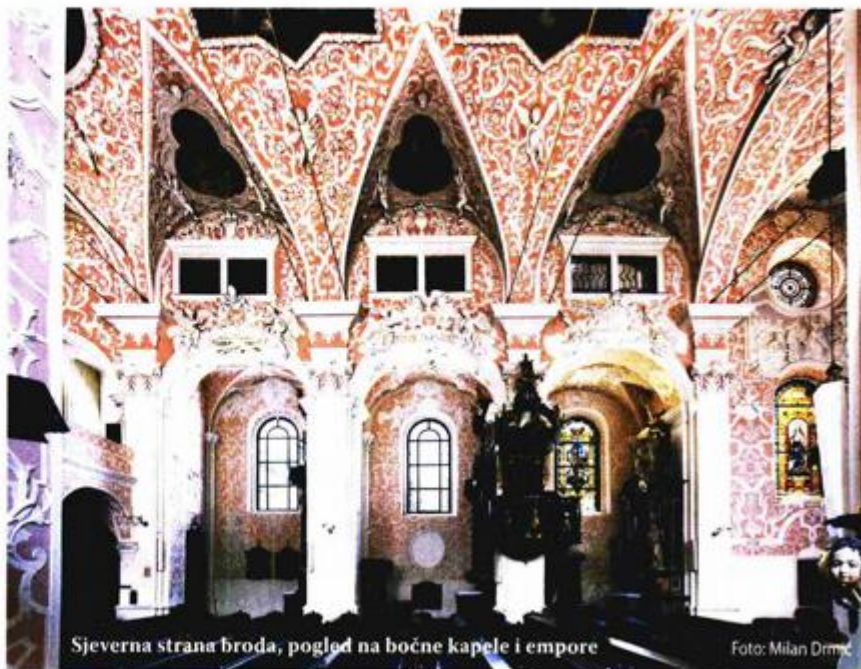
Takav tip ranobarokne sakralne građevine (tzv. *Wandpfeiler-crkve*) formira se početkom 17. stoljeća u južnonjemačkom krugu arhitekata, među kojima se kao glavni protagonist ističe Hans Alberthal,

jedan od najistaknutijih pripadnika velike sjevernotalijanske graditeljske obitelji Albertalli. Naime, premda se unutrašnji potpornjaci primjenjuju već u srednjoeuropskoj gotičkoj arhitekturi, njihova je uloga bila prvenstveno konstruktivna, dok u crkvama Hansa Alberthala zidni stupci postaju, kao i u crkvi sv. Katarine, glavni nosioci ranobarokne prostorne estetike.

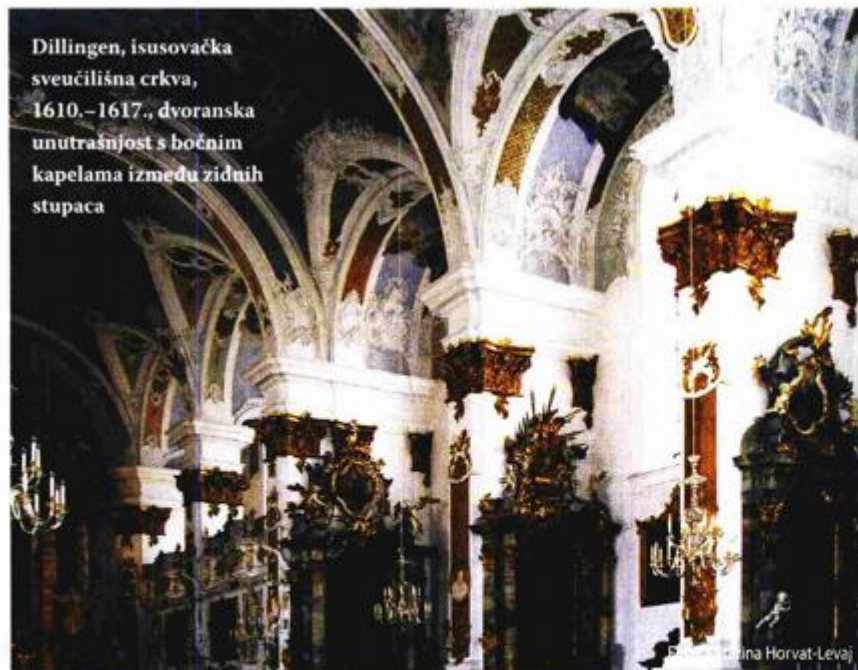
Invencija novog arhitektonskog tipa najprije je obilježila sveučilišnu crkvu u Dillingenu (1610.–1617.), važnom isusovačkom središtu i rezidencijalnom gradu augsburških biskupa, da bi potom

Svod u brodu nošen unutrašnjim potpornjacima

Sjeverna strana broda, pogled na bočne kapele i empore

Dillingen, isusovačka sveučilišna crkva, 1610.–1617., dvoranska unutrašnjost s bočnim kapelama između zidnih stupaca

ina Horvat-Levaj

Alberthal isto rješenje ponovio u isusovačkim crkvama Eichstätta (1617.–1620.) i Innsbrucka (1619.–1621.).

Prednosti novog tipa – solidna konstrukcija koja dopušta veliki raspon svoda i prostornost dvorane, omogućujući ujedno potrebe protureformacijskog kulta za velikim brojem oltara – pridonijela je njegovoj učestaloj primjeni tijekom dugog perioda baroknog stila. Međutim, početkom 17. stoljeća, glavnina ranobaroknih crkvi s unutrašnjim potpornjacima svoda ostvarena je u južnoj Njemačkoj, dok se u Austriji crkve tog tipa javljaju tek od sredine stoljeća. U takvoj konstelaciji, rano vrijeme gradnje zagrebačke isusovačke crkve još više dobiva na značenju.

Stoga, unatoč poznatom podatku o voditelju gradnje crkve sv. Katarine Jurju Jassyju, projektanta tako "napredne" ranobarokne *Wandpfeiler*-crkve, prije čijeg je početka bila potpuno dovršena samo ona u Dillingenu, trebalo bi tražiti u ishodištu tog tipa – južnoj Njemačkoj. Činjenica pak da je graditelj Hans Alberthal nešto kasnije podigao toranj (1633.) i svod zagrebačke katedrale (1648.), otvara mogućnost atribuiranja zagrebačke isusovačke crkve tom inovatoru koji je zbog presmionih eksperimenata s konstrukcijom crkve u Innsbrucku (koja se urušila) morao napustiti Tirol i Njemačku. Hipotezu o povezanosti zagrebačkih isusovaca s Hansom Alberthalom i prije njegova dolaska u Zagreb potkrepljuju okolnosti o općenito internacionalnom kolanju projekata isusovačkih gradnji, obavezno slanih na odobrenje i doradu generalu isusovačkog reda Rim.

Zašto nisu sagrađeni zvonici

Kao i unutrašnjost, rafinirana obilježja razradenoga ranobaroknog projekta nosila je i vanjšina crkve, a posebno njezino glavno pročelje (poznato nakon neostilske obnove samo iz starih fotografija). Međutim, podrobnija analiza pročelja upućuje na dosad nezamijećeni zaključak da je ono, za razliku od unutrašnjosti, u jednom bitnom segmentu ostalo nedovršeno.

Odražavajući unutrašnju organizaciju crkve, visoko zabatno pročelje podijeljeno je superponiranim toskanskim pilastrima (donjima višim i gornjima nižim) na središnje šire polje (koje odgovara glavnom brodu) i uža bočna polja (koja odgovaraju bočnim kapelama i emporama). Efektni pročelni akcent znači elegantni kamerni portal i niše za skulpturu, postavljene između dva

Foto: Ivan Standl, Fototeka Muzeja grada Zagreba

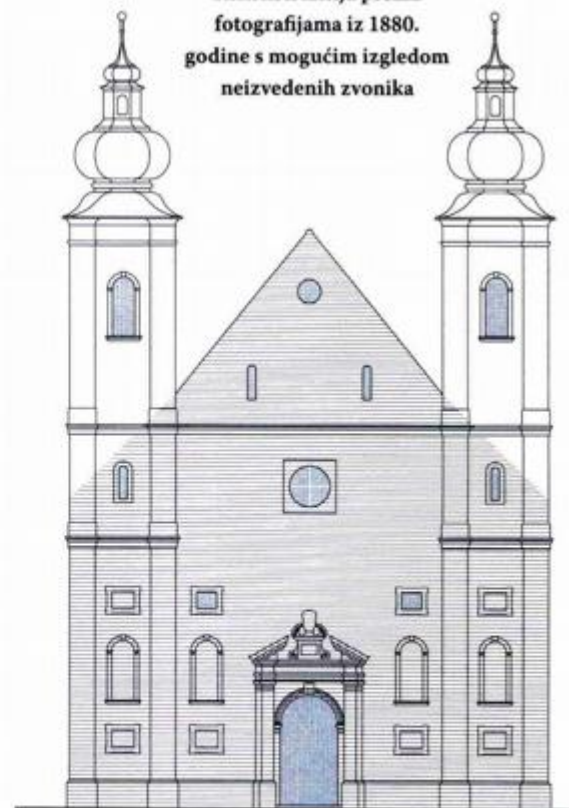
Crkva sv. Katarine, ranobarokno pročelje nakon optješa 1880. godine

reda kvadratičnih prozora, dok su gornje zone bile osvjetljene kroz uske monofore.

Međutim, činjenica da su gornji rubni pilastri prekinuti krovom koji gotovo presijeca i odgovarajuće monofore ukazuje na to da su se u tom dijelu trebali dizati zvonici (od kojih su ostali tragovi u potkrovlju). O započetim zvoncima jasno govori i zapis kroničara isusovačkog kolegija iz 1626. godine: "Pojaviše se i počeci dvaju tornjeva koji će biti veliki ukras crkvi i gradu".

Spoznaja da je projekt pročelja crkve sv. Katarine uključivao zvonike daje

Rekonstrukcija prema fotografijama iz 1880. godine s mogućim izgledom neizvedenih zvonika

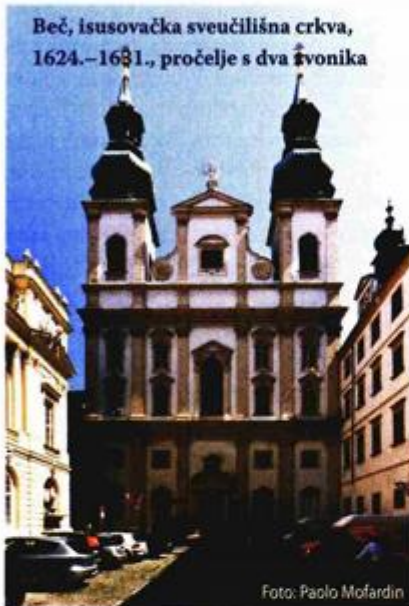

0 5 10m

Grafička obrada: Ivan Tenšek, Ivana Valjato-Vrus

njegovoj koncepciji novo značenje. Od tradicionalnog zabatnog rješenja, utemeljenog na srednjovjekovnom nasljeđu, koje je propagirao na svojim južnonjemačkim crkvama i Hans Alberthal, uvrstilo se u reprezentativna pročelja s dva tornja, karakteristična za ranobaroknu isusovačku arhitekturu Habsburške monarhije. Naime, nakon monumentalnog uzora u salzburškoj katedrali, najreprezentativnije je crkveno pročelje s dva zvonika na isusovačkoj (sveučilišnoj)

Beč, isusovačka sveučilišna crkva, 1624.–1631., pročelje s dva zvonika

Foto: Paolo Mofardin

crkvi u Beču (1624.–1631.), postavši uzor nizu crkava tog reda, poput Trnave (1629.–1637.), Gyōra (1636.–1641.) ili Leobena (1660.–1666.), ali dakako i drugim sakralnim građevinama.

Zagrebačka isusovačka crkva, međutim, vremenski prethodi najstarijoj od njih – isusovačkoj crkvi u Beču. Da su te dvije crkve zaista mogle biti u međusobnoj vezi, ukazuju povijesne okolnosti njihova nastanka: jedan od glavnih donatora crkve sv. Katarine – Ferdinand II. Habsburški bio je inicijator gradnje bečke isusovačke crkve.

O pretencioznoj namjeri izgradnje dvaju pročelnih zvonika crkve sv. Katarine na indirektan način govori i reprezentativni dar grofa Uldarika von Eggenberga, koji je 1627. iz Graza poslao u Zagreb dva velika zvona. Provizorno obješena na drvenu konstrukciju između crkve i škole, zvonila su sve do 1645., kad su se u fatalnom požaru rastalila. Možda je upravo ta katastrofa, praćena potresom te još jednim požarom iduće godine, koja je oštetila nedavno dovršenu crkvu i

započeti kolegij, uzrokovala da Sv. Katarina nije slijedila primjer zagrebačke katedrale, čiji se prvi od planirana dva pročelna tornja u to vrijeme upravo dovršavao.

Obnove i modernizacija

Obnove nakon požara bile su ujedno i glavni graditeljski zadaci (praćeni i obnovom opreme) koji su se na dovršenoj ranobaroknoj crkvi odvijali tijekom 17. i 18. stoljeća. U tom pogledu, kao i kod početka gradnje, velik je donatorski doprinos hrvatskoga plemstva, a sačuvani ugovori donose imena brojnih majstora i umjetnika. Tako je, primjerice, poslije tri spomenute uzastopne katastrofe – dva požara i potresa, 1645./1646., "unutarnje lice crkve vratila u još veći sjaj, nego što je bio prije" Elizabeta Moscon, kći slavnoga bana Tome Erdödyja. Zahvaljujući pak Heleni Patačić, uz južnu stranu crkve bila je 1664. godine prigradna kapele Majke Božje Lauretanske, o čijem raskošnom izgledu, izvedenom po uzoru na istoimenu kapelu u Loretu, danas svjedoče samo arhivski izvori jer je 1875. srušena.

Cjelokupni postupak obnove crkve i inventara morao je biti ponovljen nakon požara 1674. godine, kad su građevni radovi povjereni Silvestru Donatiju, "zidaru i purgeru Zagrebačkoga kraljevskoga Varioša". Obnova je zaključena 1677., ukrašavanjem pročelja slikom zaštitnice.

Novi požar, 1706., pošteđio je opremu crkve, tj. njezine manirističke i rano-

barokne drvene oltare, propovjedaonicu i klupe (postavljene nakon požara 1674.), ali do izmjena unutrašnjeg uređenja ubrzo dolazi zbog želje da se interijer modernizira u skladu s novim zrelobaroknim, a potom i kasnobaroknim stilskim izrazom.

Više od pojedinačne zamjene drvenih oltara mramornima (1727.–1730.), transformaciji unutrašnjeg prostora doprinijelo je ukrašavanje zidova i svodova štukaturama (1712.–1726.). Tom prilikom, glavni autor štukatura – Anton Joseph Quadrio dao je prvotno bijelim zidovima ružičasti kolorit, na kojem se ističu bijeli biljni, geometrijski i figurativni štukomotivi, naglašavajući ujedno ranobaroknu strukturu crkve – pilastre na zidnim stupcima, lukove kapela i susvodnice svodova.

Profinjenu umjetničku obradu unutrašnjih površina pratilo je uređenje vanjskih zidova crkve (1729.), "oživljavanjem pročelnog portala i bočnih prozora drugom bojom", tj. crvenim kvadrima na bijeloj podlozi, restauriranima danas samo na bočnim fasadama.

Dotjerivanje pak unutrašnjosti kulminiralo je izvedbom marmoriziranoga glavnog drvenog oltara i iluzionističke freske u svetištu, djelo Andreja Kristofa Jelovšeka (1762.), sa središnjom scenom *Rasprave sv. Katarine s aleksandrijskim filozofima*, ali taj izuzetan umjetnički zahvat izveden je već u suton izvorne funkcije crkve u vlasništvu reda koji će za jedanaest godina biti ukinut (1773.).

Pogled na nekadašnji kolegij i južnu stranu crkve s rekonstruiranim baroknim oslikom

Foto: Milan Drmić

Utjecaj na hrvatsku sakralnu arhitekturu

Elegantna, skladna i u svakom pogledu visokokvalitetna crkva sv. Katarine srednjoeuropskih ranobaroknih obilježja osvanula je u ranom 17. stoljeću u upečatljivom kontrastu prema tadašnjoj graditeljskoj tradiciji, obilježenoj primjenom starijih, uglavnom gotičkih oblika. Svojim povijesnim značenjem, kao prvi isusovački model protureformacijske kongregacijske crkve na tlu Hrvatske, ali i svojim stilskim karakteristikama, kao prva hrvatska realizacija novoga stila, neminovno je predstavljala snažan impuls daljnjim arhitektonskim pothvatima. Stoga ne začuđuje da se u razmjerno kratkom razdoblju podiže niz crkava koje nastoje uspješno slijediti, pa čak i nadmašiti zagrebačku isusovačku crkvu. Istaknut ćemo najznačajnije primjere: franjevačka crkva sv. Franje Asiškog na zagrebačkom Kaptolu (izmijenjena u historicističkoj obnovi), isusovačka crkva Uznesenja Marijina u Varaždinu (danas katedrala), franjevačka crkva sv. Ivana Krstitelja u Varaždinu, župna crkva sv. Anastazije i franjevačka crkva Uznesenja Marijina u Samoboru. Pritom valja napomenuti da spomenute crkve oponašaju (i dalje razvijaju) samo unutrašnje rješenje crkve sv. Katarine. Kad je pak riječ o oblikovanju pročelja, budući da projekt s dva zvonika nije na zagrebačkoj prototipskoj crkvi do kraja ostvaren, hrvatske se ranobarokne crkve okreću različitim, uglavnom tradicionalnim pročelnim rješenjima.

Trebalo je proći više od stotinu godina da gradnjom zrelobarokne isusovačke crkve sv. Mihovila u Osijeku (danas župne crkve), započete 1725. godine, bude na reprezentativan način ostvareno ono što je kod zagrebačke crkve ostalo samo u začetku - efektno pročelje s dva zvonika (1766.-1767.), obilježeno sada već kasnim barokom i klasicizmom.

U to doba na izmaku baroka sjajan period dominantne uloge zagrebačke isusovačke crkve sv. Katarine u razvoju hrvatske sakralne arhitekture prestaje, međutim, politički ishodenom odredbom - ukinućem isusovačkog reda, 1773.

Gubitak izuzetnih vlasnika rezultirao je promjenom funkcije, ali budući da Sv. Katarina ostaje gimnazijska i akademska crkva obližnjih školskih institucija, zadržava poseban status u kulturnom životu Zagreba. Stoga, bez obzira na to što nakon odlaska isusovaca na kompletno uređenoj baroknoj građevini nije ni bilo potrebe za većim zahvatima, crkva se, zahvaljujući brizi svojih nadstojnika ("kuratora"), tijekom 19. stoljeća kontinuirano održava. Štoviše, arhivski izvori svjedoče o zanimljivim planovima za njezinu obnovu već potkraj 18. stoljeća, a obnova nakon oštećenja u katastrofalnom potresu stotinu godina kasnije uvrstila je Sv. Katarinu u plejadu arhitektonskih spomenika preoblikovanih u jednom od najkontroverznijih razdoblja u kulturnoj povijesti našega grada, ali i šire regije.

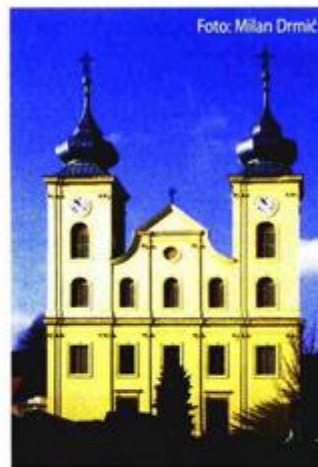
Nova namjena

Ubrzo nakon ukinuća reda, isusovački sklop preuzima vojska, smjestivši u prostorijama na Jezuitskom trgu sjedište Hrvatske generalkomande (1784.). Ova radikalna promjena rezultirala je ne samo popravcima nego i planiranjem većih dogradnja zgrade nekadašnjeg kolegija, kako svjedoče nacrti pohranjeni u bečkoj Albertini. No, tadašnji projekti, koji su povišenjem i proširenjem ulaznog krila

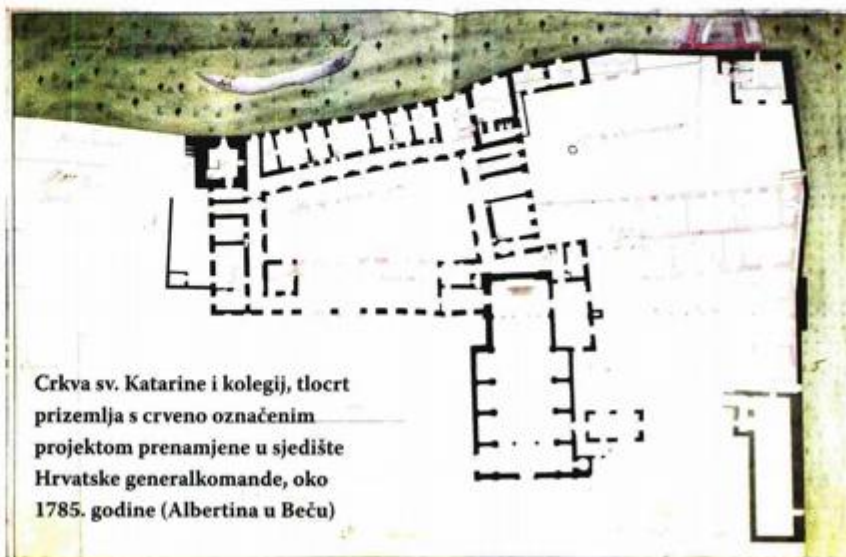
trebali narušiti izvorni sklad vanjštine, ostaju neizvedeni, da bi svojevrstu "realizaciju" doživjeli tek dvjesto godina kasnije, prilikom adaptacije kompleksa u Muzejski prostor (nesuđeni Muzej Mimara, danas Galerija Klovićevi dvori).

Osim poznatih projekata preinake samostanskih zgrada, nacrti iz Albertine prikazuju do sada nepoznate intervencije na Sv. Katarini, iz čega proizlazi da je i crkva bila predana na raspolaganje vojsci. To potvrđuje smještaj nove sakristije i oratorija u dograđenom ulaznom traktu

vojne zgrade te uređenje kuhinje u postojećoj sakristiji, no najintragantniju inovaciju značilo je projektiranje jednoga pročelnog zvonika. Ti pretenciozni planovi, koji bi s jedne strane, kao i u slučaju kolegija, bez sumnje narušili arhitektonsku kvalitetu crkve, a s druge joj strane, barem kad je riječ o zvoncima, dali dodatni dignitet, ostali su samo "na papiru". Štoviše, u funkcionalnom smislu crkva se potpuno odvojila od vojnih institucija u nekadašnjem kolegiju, priklonivši se obližnjoj gimnaziji i akademiji.

Osijek, isusovačka, sada župna crkva sv. Mihovila, 1725.-1767., pročelje s dva zvonika

Crkva sv. Katarine i kolegij, tlocrt prizemlja s crveno označenim projektom prenamjene u sjedište Hrvatske generalkomande, oko 1785. godine (Albertina u Beču)

U takvim okolnostima, prvi donatori obnove i uređenja ponovno se regrutiraju iz redova hrvatskoga plemstva, pridonošeći unutrašnjem uređenju crkve i podizanjem vlastitih otmjenih grobnica, kako svjedoči grobnica bana Ignjata Gyulaya (1842.).

Ubrzo, međutim, redovito financiranje održavanja crkve preuzima Kraljevska zemaljska vlada i njezin Odjel za bogoštovlje i nastavu, a nova dominantna namjena crkve zahtijevala je njezinu jaču povezanost s obližnjim školskim zgradama (tako se, primjerice, radi povećanja školskog dvorišta ruši Lauretanska kapela). Pa ipak, u okviru funkcionalne prilagodbe pojavila se ideja za umjetničkim dotjerivanjem crkve, usmjerenim na njezin dio koji je tijekom baroka jedini ostao nedovršen - pročelje. Tako već 1873. nadstojnik Sv. Katarine, profesor Miroslav Nagel, ističe potrebu da se crkva izvana poljepša postavljenjem kipova evanđelista u "one četiri praznine kraj vrata crkvenih", a nakon tri godine uspijeva ishoditi odobrenje za sklapanje ugovora s poduzetnikom Luigijem Pierottijem, iskoristivši prisutnost "izvrsnog kipara" Weigela iz Graza u njegovoj zagrebačkoj radionici.

U skladu s takvim izborom, vješto isklesane figure sv. Mateja, Marka, Luke i Ivana, s pripadajućim atributima, ubrzo su zasjale u punom svjetlu na svojim mjestima u pročelnim nišama (1877.), oblikovanima da prime skulpturu još prije više od 250 godina. Obnova je trebala biti okrunjena postavljanjem kipa zaštitnice "visoko na pročelju", također naručenog u Pierottijevoj radionici.

Dovršetak toga historicističkoga skulptorskog programa, kojim je nedovršeno ranobarokno pročelje obogaćeno u duhu izvorne koncepcije, nije, međutim, odgodio samo nedostatak novca, već znatno jača sila - potres 1880. godine.

Obnova poslije potresa

Pogodivši Zagreb i širu okolicu 9. studenoga 1880., katastrofalni potres od svih je zagrebačkih crkava, izuzev katedrale, najteže ošteti Sv. Katarinu, a najviše je stradalo netom uređeno glavno pročelje. Cjelokupnu sanaciju ubrzo preuzima Građevni odsjek Kraljevske zemaljske vlade i Odjel za bogoštovlje i nastavu. Obavljene su detaljne arhitektonske snimke,

praćene projektom obnove, te četiri prijedloga rekonstrukcije pročelja. Nakon očevida povjerenstva Gradskog poglavstva, radovi su brzo napredovali, pa je crkva mogla biti vraćena u funkciju i blagoslovljena o godišnjici potresa, kako svjedoči natpis na pročelju: *Magno terrae motu 9 Novembris 1880 multum vitiatum sumptibus Regni 1881 renovata est.*

Okolnost da je, unatoč oštećenjima, glavnina crkve ostala sačuvana u stilskoj cjelovitosti utjecala je svakako na način obnove koja, premda izvedena u jeku historicizma, ima u velikoj mjeri karakter restauracije. To se odnosi i na jedini radikalno obnovljeni dio crkve, njezino pročelje, za koje su donositelji "građevnog aparata" odlučili da bude "onakvo kakvo je prije bilo, samo nešto poljepšano", kako svjedoči jedan od sudionika - predstavnik zagrebačke nadbiskupije, kanonik dr. Franjo Rački.

U skladu s takvim načelom, sve projektne varijacije uključuju u svoju organizaciju ponovnu ugradnju ranobaroknog kamenog portala i oblikovanje polukružnih niša za ponovno postavljanje kipova evanđelista, a čak dva predložena projekta ponavljaju glavnu značajku staroga pročelja - izraz unutrašnje organizacije u dispoziciji vanjske raščlambe. Izbor Odjela za bogoštovlje i nastavu pao je, međutim, na formalno najskladniju, klasičnu varijantu, utemeljenu na isusovačkim proto-baroknim ishodištima u okviru rimske arhitekture. Dvoetažna kompozicija zabatnog pročelja sadrži superponirane redove pilastara - donje više, toskanske i gornje niže, jonske - koji raščlanjuju zidno platno (neovisno o unutrašnjoj organi-

Foto: Paolo Mofardin

Kip sv. Katarine na pročelju

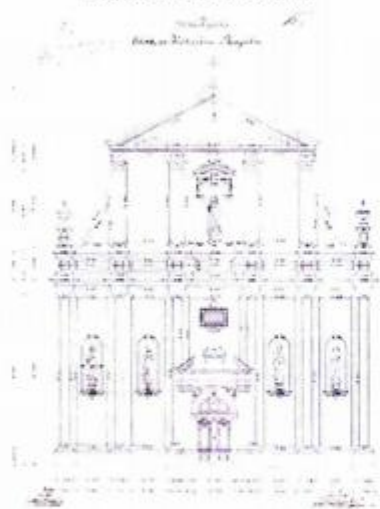

Kipar Wigel, kipovi četvorice evanđelista na pročelju, 1877.

Foto: Milan Drmić

Izvedeni projekt neostilskog pročelja crkve sv. Katarine iz 1881. godine, Alfred Kappner, Ferdo Stejskal

Hrvatski državni arhiv

zaciji) na bočne odjeljke i središnju zonu s dominantnim portalom. Kao što je bilo planirano neposredno prije potresa, u gornjem dijelu pročelja projektirana je niša za kip sv. Katarine, koji će se ubrzo naći na toj poziciji.

Ovu, po mnogim aspektima zanimljivu obnovu stručna literatura tradicionalno pripisuje arhitektu Hermanu Bolléu, počevši još od konstatacije Gjüre Szaba u *Starom Zagrebu*, 1940.: "mada ni nju (crkvu) nisu pošteđili požari od godine 1645., 1674., 1706., a ni ruka Bolléova tu sustala." Navedeno autorstvo zadržano je i u publikacijama koje su u okviru kompletne revalorizacije historicizma i Bolléovu djelatnost valorizirale, dakako, bitno drukčije od Szabova izjednačavanja s posljedicama požara.

Međutim, u dokumentima nema podataka o Bolléovom projektiranju obnove Sv. Katarine; štoviše, nacрте crkve i prijedloge za rješenje njezina pročelja potpisali su Alfred Kappner, tituliran kao "kraljevski inženjer i upravitelj gradnje", te Ferdo Stejskal, "poduzetnik". Više od potpisa dvojice inženjera, na zaključak da poznati njemački arhitekt nije autor poslijepotresne obnove Sv. Katarine upućuju decentne oblikovne karakteristike novoga pročelja, toliko različitog od drugih Bolléovih projekata, obilježenih maštovitim kombinacijama različitih stilova, a posebno gotike i njemačke renesanse, često korištenih bez obzira na izvorno stilsko obilježje obnavljane građevine. Pa ipak, kao ni većinu zagrebačkih

spomenika, ni crkvu sv. Katarine nije mi-moišla djelatnost Hermana Bolléa koji nakon osnivanja Obrtne škole (1882.) te posebice dolaskom njegova glavnog zagovornika – Izidora Kršnjavija na čelo Odjela za bogoštovlje i nastavu (1891.–1895.), postaje meritorni arbitar svih arhitektonskih i umjetničkih zbivanja u kontinentalnoj Hrvatskoj. No, potrebu jačeg angažmana izazvala je, kao već bezbroj puta u prošlosti crkve, jedna elementarna nepogoda – manji požar 1895. godine, koji je Kršnjaviju poslužio kao povod da ishodi novac za davno željenu obnovu.

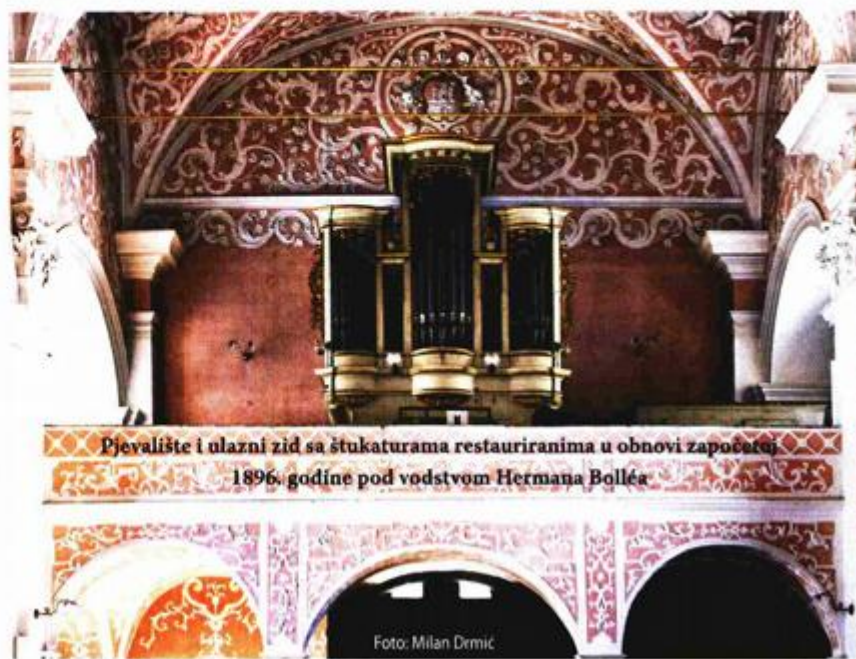
Bolléova restauracija 1896.

Kako govori novootkriveni dokument iz 1896. u Državnom arhivu grada Zagreba, "građevni savjetnik" generalnog projekta obnove nakon požara bio je Herman Bollé. Naručeni zadaci – novo krovništvo i prateći zidarski radovi, uredenje unutrašnjih zidova i svodova u brodu i sakristiji te probijanje novog ulaza u južnom zidu broda (za učenike I. gimnazije) – nisu, međutim, Bolléu ostavili mnogo prostora za bilokakve intervencije, osim restauratorskih. One su, pak, izvedene vrhunski, kako i priliči tom afirmiranom arhitektu i njegovim, u Obrtnoj školi profesionalno usavršenim, suradnicima: Rudolfu Güntheru, zaduženom za restauraciju štukatura, Beli Čikošu-Sesiji i Ivanu Zachu, angažiranim na restauraciji zidnih slika na svodu, zidaru Miji Geheru, klesaru Ignjatu Franzu i stolaru Ivanu Budickom.

Pripadajuću arhitektonsku dokumentaciju – snimku tlocrta i pročelja crkve, poprečni presjek s označenim detaljima obnavljanih štukatura na unutrašnjoj strani pročelnog zida i pjevališta te krovništvo s projektom rekonstrukcije krovnog zvonika – izradio je arhitekt Stjepan Podhorski, u to doba također zaposlenik Bolléova ateljea.

Razlučivanjem ove, do sada neprepoznate faze koja se protegnula sve do početka 20. stoljeća, razjašnjen je uzrok dugogodišnjega pogrešnog pripisivanja Hermanu Bolléu neostilskog pročelja crkve sv. Katarine i njezine obnove nakon potresa 1880. Time je iz Bolléova opusa isključeno jedno djelo koje se sa svojom različitosti nije moglo tumačiti drukčije nego kao izuzetak koji potvrđuje pravilo.

No, paradoksalno, iako Bollé očit nije bio taj koji se 1881. godine "srećom suzdržao od obogaćivanja fasadnog platna", kako je tumačeno u stručnoj literaturi, on je petnaest godina kasnije na istoj crkvi ostvario konzervatorski zadatak u kojem se, kao nigdje drugdje, podredio karakteru građevine. Svojim, po suvremenim kodeksima zaštite gotovo izbalansiranim pristupom povijesnom spomeniku, Bolléova restauracija Sv. Katarine izravno najavljuje posljednju značajnu fazu u 375 godina dugoj građevnoj povijesti ove crkve – njezinu restauraciju od 1967. do 1992., koja je, zahvaljujući vlč. Vladimiru Magiću, rektoru crkve, i djelatnicima Hrvatskog restauratorskog zavoda, vratila crkvi njezin nekadašnji sjaj. ●

Pjevalište i ulazni zid sa štukaturama restauriranim u obnovi započetoj 1896. godine pod vodstvom Hermana Bolléa

Foto: Milan Drmić